

Літвін Я. А.

*студентка спеціальності «Фінанси та кредит»
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Litwin Y. A.

*Student of the Department «Finances and credit»
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ФІНАНСОВОГО РИНКУ

CHALLENGES IN BANK LENDING WITHIN A FINANCIAL MARKET CRISIS MANIFESTATION

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан банківського кредитування в Україні. Досліджено основні причини та наслідки тенденції збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі вітчизняних банків. Проаналізовано проблемні аспекти, які впливають на розвиток банківського кредитування, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кредитування, банківська установа, проблемні кредити, кризові явища, фінансовий ринок.

Вступ та постановка проблеми. На сьогодні на розвиток економіки будь-якої держави суттєво впливає ступінь розвитку банківської системи. В умовах вільного ринку банківські установи є дієвим інструментом регулювання економічної активності, тому побудова високопрофесійної та незалежної банківської системи є запорукою економічного зростання держави. Основним прибутком українських банків є кредитні ресурси. Банківське кредитування задовольняє потреби як фізичних, так і юридичних осіб. Отже, сучасний стан банківського кредитування є важливим як для національної економіки, так і для суб'єктів господарювання.

Проте, незважаючи на стрімкий розвиток банківської системи України, постійно даються взнаки кризові явища фінансового ринку. У результаті економічної нестабільності останні роки банківські установи усе гостріше відчують проблему високих ризиків банківського кредитування. Разом із збільшенням загального обсягу наданих кредитів підвищується рівень простроченої заборгованості, зростає кількість неповернених позичальниками кредитів, що, як наслідок, призводить до підвищення відсоткових ставок за кредитами. Отже, банківське кредитування в умовах кризових явищ економіки України, не лише заслуговує, але й вимагає глибокого вивчення й теоретичного узагальнення як на основі власної практики, так і з урахуванням зарубіжного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам банківського кредитування присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних авторів. Серед науковців особливої уваги заслуговують роботи Е. Долана, О. Заруби, С. Ілляшенка, О. Кириченка, І. Лютого, Ю. Масленченкова, М. Пуховкіної, П. Роуза, К. Садвокасової, І. Осадчого, Г. Марковіца, Дж. Маршалла, Дж. Сінкі, У. Шарпа та інших. Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних наукових робіт, проблема уникнення неповернених кредитів в Україні лишається не вирішеною остаточно.

Метою статті є дослідження та розкриття проблемних аспектів банківського кредитування на нинішньому етапі розвитку економіки, а також виявлення шляхів вирішення і запобігання виникненню цих проблем.

Результати дослідження. Основним джерелом прибутку банківської установи є кредитні ресурси. Банків-

ський кредит є основною формою кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів. Він надається виключно спеціалізованими кредитно-фінансовими організаціями, що мають ліцензію на здійснення подібних операцій. У ролі позичальника можуть виступати тільки юридичні особи, інструментом кредитних відносин є кредитний договір або кредитна угода. Дохід по цій формі кредиту поступає у вигляді позикового відсотка або банківського відсотка, ставка якого визначається за угодою сторін з урахуванням її середньої норми на даний період і конкретних умов кредитування.

Джерелами формування банківських кредитних ресурсів є:

- власні кошти банків;
- залишки на розрахункових і поточних рахунках;
- залучені на депозитні рахунки кошти юридичних і фізичних осіб;
- міжбанківські кредити;
- кошти, одержані від випуску цінних паперів.

Основною метою діяльності комерційного банку є забезпечення високої якості власного кредитного портфеля. Кредитний портфель – це сукупність кредитів, наданих банком на певну дату з метою одержання доходу у вигляді відсотків. Він характеризує величину капіталу, вкладеного банком у кредитні операції. Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, враховуючи прострочені, пролонговані, сумнівні щодо повернення кредити тощо.

В цілому банківське кредитування ґрунтується на таких принципах:

1. Принцип строковості (повернення кредиту у визначений термін).
2. Принцип повернення (повернення кредиту у повній сумі).
3. Принцип цільового використання (вкладення позикових коштів у конкретно визначені господарські проекти).
4. Принцип забезпечення (наявність у банку юридично оформлених документів, що гарантують своєчасне повернення кредиту: заставне зобов'язання, договір-гарантія, договір-поручителство тощо).

5. Принцип платності (сплата відсотків за користування кредитом).

Недотримання цих базових принципів призводить до проблем у кредитуванні. Серед таких проблем зокрема зростання проблемних кредитів у портфелі банку.

Проблемний кредит – це кредит, за яким своєчасно не проведені один чи декілька платежів внаслідок значного погіршення фінансового стану позичальника, або кредит, ринкова вартість забезпечення за яким значно знизилася.

До виникнення проблемних кредитів призводить низка чинників, які породжують кредитний ризик – можливі порушення, недоліки, проблеми, які негативно вплинули або можуть вплинути на рівень управління діяльністю контрагента кредитора або на результати його фінансово-господарської діяльності.

Ще одним проблемним аспектом банківського кредитування є відсутність належних заходів страхування кредитних ризиків. Страхування фінансово-кредитних ризиків – це нова галузь майнового страхування, котра в Україні почала розвиватись в кінці 90-х рр. минулого століття. У вітчизняній страховій науці та практиці питання страхування фінансових ризиків є дискусійним та неоднозначним. Законодавством України передбачено лише три види страхування фінансово-кредитних ризиків: страхування кредитів; страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій. Міжнародна практика використовує значно більше видів страхування кредитних ризиків.

Недосконалість страхової справи в Україні підсилюється недовірою громадян до страхових компаній, що пов'язано з їх значною збитковістю [1, с. 104].

Так, виділяють три групи чинників, які приводять до появи проблемних кредитів:

1. Зовнішні (макроекономічні).
2. Внутрішні (банку та позичальника).
3. Внутрішньосистемні (банківські).

Зовнішніми (макроекономічними) є чинники, що активізуються у період економічного спаду чи кризи фінансових ринків та зменшують свій вплив у період економічного зростання чи піку розвитку економіки держави. До таких чинників відносяться:

- нестабільність фінансово-економічного стану держави, наслідком якого є девальвація гривні, зниження доходів населення та інші економічні процеси, що негативно впливають на платоспроможність позичальника;
- нестабільна політична ситуація в державі;
- асиметрія інформації на кредитному ринку (відсутність у кредиторів повної та достовірної інформації про позичальника, а у позичальника відсутність інформації щодо усіх подробиць кредитної угоди);
- недосконалість нормативно-правової бази;
- форс-мажорні обставини, спричинені зовнішнім впливом.

Внутрішні чинники виникнення проблемних кредитів пов'язані з діяльністю банку чи позичальника. Група внутрішніх чинників ґрунтується переважно на погіршенні фінансового стану позичальника, недосконалому управлінні чи скрутному стані на ринку. До таких чинників належать:

- недоліки при укладанні кредитної угоди;
- агресивна кредитна політика банку;
- некваліфікований персонал;
- неякісна оцінка платоспроможності позичальника;
- завищення вартості застави;
- неефективна система супроводу кредиту та відсутність моніторингу;
- не контрольованість термінів повернення позик до банків.

Внутрішні чинники найчастіше зумовлені неплатоспроможністю позичальника. Зазвичай виплати за кредит проводяться щомісячно до 25 числа. Банк контролює своєчасність виплат. Якщо ж у процесі контролю виявляється затримка платежів, то банк надсилає клієнту попередження про несвоєчасну виплату відсотків за кредит, суму основного боргу переносить на рахунок прострочених кредитів. Так відбувається процес переходу стандартного кредиту до проблемного.

У випадку прострочення виплат по основному боргу та відсотках за кредит банк підвищує відсоткову ставку та стягує пеню. Пеня – це сума коштів у вигляді відсотків, нарахованих на суми грошових зобов'язань, не сплачених у встановлені кредитною угодою та законодавством строки. У випадку непогашення позички після здійснених зазначених заходів банк вживає претензійно-позовні заходи, тобто реалізація застави, вимоги до гаранту та інше.

Підвищення відсоткової ставки відбувається і за умови нецільового використання кредиту. У такому разі відсоткова ставка підвищується у розмірах, передбачених кредитним договором, зазвичай в 1,5–2 рази.

Третьою групою чинників є внутрішньосистемні чинники, які зумовлені особливостями банківської системи конкретної держави. Такими чинниками можуть бути кредитна експансія, велика частка наданих валютних кредитів, залежність банківських кредитних ресурсів від зовнішніх джерел фінансування тощо.

В цілому усі проблемні кредити поділяють на декілька груп:

1. Субстандартні кредити – кредити, ймовірність погашення заборгованості за якими є меншою 50%, але більшою 20% чистого кредитного ризику. Кількість календарних днів прострочення становить 31–90 днів. Такі кредити потребують посиленого контролю та втручання з боку керівництва банку.

2. Сумнівні кредити – кредити, ймовірність погашення заборгованості за якими становить 50% чистого кредитного ризику. Кількість календарних днів прострочення становить 91–180 днів.

Таблиця 1

Кредитний портфель українських комерційних банків та його структура

Показник	Рік							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кредитний портфель, млн грн	426867	734022	723295	732822	801809	815142	911402	930000
Темп зростання кредитного портфеля, %	74,1	72,0	-1,5	1,3	9,4	1,7	11,8	2,0
Проблемні кредити, млн грн	6357	18015	69935	84851	79292	72545	70178	70273
Темп зростання проблемних кредитів, %	42,66	183,39	288,20	21,33	-6,55	-8,5	-3,3	0,1
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	1,49	2,45	9,67	11,58	9,61	8,90	7,7	7,5

Джерело: побудовано автором на основі [3]

3. Безнадійні кредити – кредити, ймовірність виконання зобов'язання за якими практично відсутня, ризик за кредитними операціями дорівнює сумі заборгованості за ними. Кількість календарних днів прострочення становить більше 180 днів.

Окрім усіх перелічених груп кредитів існують ті кредити, до яких уже були застосовані інструменти впливу та проведено переоформлення кредитних договорів. Такими кредитами є оновлені проблемні кредити, а саме:

- пролонговані кредити – кредити, за якими продовжено термін погашення суми основного боргу;
- реструктуризовані кредити – кредити, за якими змінено умови повернення, відповідно до яких позичальнику тимчасово надаються пільгові умови погашення;
- рефінансовані кредити – погашення взятих раніше кредитних зобов'язань за допомогою оформлення нового кредиту [2, с. 68–71].

На сьогоднішній день проблемні кредити значною мірою гальмують розвиток кредитного ринку України. Динаміка кредитного портфеля та обсягів проблемних кредитів комерційних банків України протягом 2008–2015 рр. наведена у табл. 1.

Аналізуючи табл. 1, можна зробити висновок щодо зростаючої тенденції частки проблемних кредитів у кредитному портфелі. Протягом 2008–2015 рр. вона збільшилась більш як у 5 разів: якщо частка проблемних кредитів у загальній структурі кредитного портфеля комерційних банків України у 2008 р. становила лише 1,49%, то у 2015 р. відбулось її помітне підвищення до 7,5%.

Починаючи з 2008 р. частка простроченої заборгованості постійно зростала, досягнувши максимального значення у 2011 р. – 11,58%. Згідно світових стандартів перевищення проблемної заборгованості до 10% кредитного портфеля банків свідчить про виникнення загрози економічній безпеці банків. Основними причинами виникнення проблемних кредитів протягом цього періоду є зниження обсягу ВВП та промислового виробництва, девальвація національної валюти, погіршення фінансового стану позичальників, втрата ринків збуту експортерами.

Упродовж 2012–2014 рр. частка проблемних кредитів дещо зменшилась з 9,61 до 7,7%. Така тенденція зумовлена передусім позитивними чинниками, зокрема: реструктуризація активів в іноземній валюті, якісна робота банків з проблемними активами, співпраця з колекторськими організаціями, впровадження програм лояльності, поміркована політика банків на кредитному ринку. Окрім того, комерційні банки використовували підвищення вимог до постачальників, списання безнадійних кредитів.

Протилежна тенденція спостерігається у 2015 р. Обсяг простроченої заборгованості зріс майже на 95 млн грн порівняно з аналогічним показником минулого року. Така ситуація зумовлена передусім політичною ситуацією в Україні, погіршенням фінансового стану позичальників, економічною кризою, девальвацією гривні, інфляційними процесам, веденням бойових дій на території України.

Тому виникнення проблемної заборгованості є невід'ємним явищем в сучасних кризових економічних умовах. Тому першочерговим завданням для комерційних банків є визначення сигналів, які свідчать про виникнення можливих проблем із погашенням заборгованості за кредитом з боку позичальника і всіма можливими способами запобігти виникненню проблемної заборгованості.

Розрізняють два основні методи управління проблемними кредитами комерційного банку:

1. Реабілітація проблемних кредитів – розробка спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту (продовження кредиту, продовження строку дії кредитного договору, перекредитування тощо).

2. Ліквідація проблемного кредиту – повернення кредиту шляхом проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника [4].

Зважаючи на світовий досвід регулювання кредитної сфери, можна виділити такі шляхи подолання проблемної заборгованості українських комерційних банків:

1. Застосування інноваційних технологій та методик для оцінки платоспроможності клієнтів (технологія «мікrokредитування» від ПАТ КБ «Приватбанк»).

2. Формування єдиної бази кредитних історій (такі спроби характерні для банківського сектору – Українське бюро кредитних історій, Перше всеукраїнське бюро кредитних історій; однак, для отримання кращого ефекту необхідним є підключення усіх банків до такого реєстру, чого в Україні поки що не спостерігається).

3. Поширення практики купівлі проблемних кредитів компаніями-колекторами, застосування факторингу (актуальним є створення єдиної компанії – санаційного банку від НБУ, проте обговорення цього питання на загальнодержавному рівні триває донині).

4. Формування достатніх обсягів резервів під заборгованість (складність полягає в тому, що поточні фінансові труднощі не завжди залишають таку можливість для банку).

5. Вибір та реалізація моделі реструктуризації проблемних активів у банківській сфері; наприклад, створити банк проблемних активів або перехідний банк (із залученням держави або приватних інвесторів).

6. Спрощення механізмів продажу, передачі, списання активів, у тому числі у межах проведення досудових процедур.

7. Посилення пруденційного нагляду за діяльністю банків і введення такої ж системи щодо небанківських установ [5, с. 155–158].

Застосування зазначених заходів дозволить мінімізувати кредитні ризики у банківській сфері, зменшити кількість проблемної заборгованості та відповідно забезпечити економічне зростання держави.

Висновки. Отже, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що банківська система України знаходиться у дуже важкому фінансовому стані. Про це свідчить велика кількість прострочених кредитів. Така ситуація призводить до втрати довіри до банку з боку вкладників та акціонерів, виникнення проблем з платоспроможністю та ліквідністю, погіршення репутації банку. На сьогоднішня поява проблемних кредитів зумовлена як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Основними з них є: погіршення фінансового стану позичальників в результаті економічної кризи, скорочення обсягів ВВП та промислового виробництва, девальвація гривні, інфляційних, ведення бойових дій на сході України, а також скорочення обсягів та відсутність зовнішніх джерел фінансування. Ця ситуація в Україні не сприяє розвитку банківської справи та економічному зростанню держави. Отже, першочерговим завданням для комерційних банків є виявлення сигналів, які свідчать про появу проблемної заборгованості, та застосування усіх можливих заходів щодо мінімізації кредитних ризиків банківських установ.

Список використаних джерел

1. Жаліло Я. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Я. Жаліло, Д. Покришка, Я. Белінська; за ред. Я. Жаліло. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.
2. Євтух Л. Механізм кредитування та перспективи його розвитку в Україні / Л. Євтух // Вісник Української академії банківської справи: збірник наукових праць. – 2010. – № 2. – С. 68–71.
3. Інформація про вимоги комерційних банків за наданими кредитами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
4. Робота з проблемними кредитами і заходи впливу на них [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvitaplaza.in.ua/publ/finansi/groshi_ta_kredit/roboza_z_problemnimi_kreditami_i_zakodi_vplivu_na_nikh/37-1-0-394.-08.01.2012.p.
5. Шустова Е. «Проблемний кредит»: термінологічний зміст, критерії визначення та чинники виникнення / Е. Шустова // Вісник Алтайської академії економіки і права. – 2010. – № 18. – С. 155–158.

Анотація. В статті розглянуто сучасне становище банківського кредитування в Україні. Досліджено основні причини і наслідки тенденції збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі вітчизняних банків. Проаналізовано проблемні аспекти, які впливають на розвиток банківського кредитування, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключеві слова: кредитування, банківське закладення, проблемні кредити, кризові явища, фінансовий ринок.

Summary. The baseline conditions of any bank lending in Ukraine is described in the article. The basic causes and consequences of the trend increase in the share of problem debts in the loan portfolio of domestic banks. As well as challenges having an impact on the banking lending development are analyzed and the alternative ways of their solution are proposed herein too.

Key words: lending, banking institution, soured loans, manifestations of crisis, financial market.